

TAŞRADA VAROLUŞ: HASAN ALİ TOPTAŞ'IN GÖLGESİZLER ROMANI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

*Haluk ÖNER***

ÖZET

Son dönem Türk romanında nitelik ve nicelik bakımından yaşanan yükseliş okurları seçici bir tavır takınmaya zorlamaktadır. Romanların sayıca çokluğu, romanlardaki postmodernist etkilerin artışı da farklı okur profillerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hasan Ali Toptaş, hem nitelikli okur profilinin ortaya çıkmasına yardım eden hem de roman Türk edebiyatında roman türünün gelişimine katkıda bulunan önemli bir yazardır. Son dönem Türk romanında üslubu ve kurgulama biçimleriyle kendine önemli bir yer edinmiş, yazmakla yaşamak arasında doğal bağlar kurmuş bir romancıdır. *Gölgesizler*, *Bin Hüzünlü Haz*, *Heba*, *Uykuların Doğusu* gibi eserlerinde “Doğu”lu olmanın, Modernizm’in, Postmodernizm’in, varoluşçu sorgulamalarının, büyümlü gerçekçiliğin izlerini görmek bu konularda yazılmış çeşitli makaleleri okumak mümkündür. Bu makale Hasan Ali Toptaş romanları arasında çok anlamlılığı ve çok boyutluluğu ile önemli bir yer tutan *Gölgesizler* romanına genel bir bakışı içermektedir. Kurgulanışı, taşıdığı modernist ve postmodernist unsurları, şiirsel dili, mekân ve karakter betimlemeleri, iç içe geçmiş parçacıkları birleştiren bütünlüklü yapısı ile ele alınan *Gölgesizler* romanı son dönem Türk romanı için önemli bir gelişim hamlesi olarak kabul edilmelidir.

Bu makalede *Gölgesizler* romanının Türk romanı için hangi açılardan önemli olduğu üzerinde durulacak, kurgu ve anlatım biçiminin incelikleri hakkında ayrıntı verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hasan Ali Toptaş, *Gölgesizler*, mekân, kurgu, Modernizm, Postmodernizm

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Tunceli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: halukoner@hotmail.com

EXISTENCE IN URBAN: THE ANALYZE OF THE NOVEL NAMED GÖLGESİZLER BY HASAN ALİ TOPTAŞ

ABSTRACT

In late period Turkish novels, the readers are expected to adopt a selective attitude since there is an increase in both quality and quantity. Also the increase of postmodernist effects led to come out a variety of reader profiles because of the large number of novels. Hasan Ali Toptaş is an important author who contributed both for the improvement of the novel in Turkish literature and also for the formation of qualified readers. He gained ground for himself in Turkish literature with his style and form of fiction editing and also he is a novelist who is able to create natural bonds between living and writing. It is possible to see the symbols and traces of magical reality, being an easterner, existentialist inquisition, modernism and postmodernism in his works such as *Gölgesizler*, *Bin Hüzünlü Haz*, *Heba*, *Uykuların Doğusu*. This study contains a general view about *Gölgesizler*, which has an important place in Hasan Ali Toptaş's literary works with its polysemy and multidimensional structure. Within its fiction editing, modernist and postmodernist aspects, poetic language, imageries of scene and character and united structure with integrated particles, *Gölgesizler* is accepted as an unique breakthrough as a part of late period Turkish novels.

In this study, to what extent *Gölgesizler* is significant for Turkish literature will be emphasized and the details will be given about the courtesy of fiction editing and form of expression.

Key Words: Hasan Ali Toptaş, *Gölgesizler*, scene, editing, fiction, fiction editing, Modernism, Postmodernism

Bir anlatıdaki her ögenin iç içe geçişinin yarattığı belirsizlik ve bu belirsizliği çözme girişimleri okuru metnin en küçük yapıtaşlarından, nüanslarından dahi anlamlar çıkarmaya yönlendirebilir. Metnin zenginliği kadar okurun birikimine de bağlı olan anlam çıkarma oyunu son dönem yaşam biçiminin edebi anlatılara yansıyan şakalarından biridir.

Romana Genel Bakış

*Gölgesizler*¹ romanı olay kronolojisini sıraya sokmanın zor olduğu, bölümler arası geçişlerde bir önceki kurgunun kesintiye uğradığı ancak unutulmadığı, anlatıcının romancı kimliğiyle anlatıya dâhil olduğu (üstkurmaca) bir Hasan Ali Toptaş anlatısıdır. “Belirsizliklerin, kayboluşların, arayışların anlatısı olan ve kırk yedi bölümden oluşan *Gölgesizler*”de takip edilebilir bir olay örgüsü bulunmamaktadır. Bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde gelişmeyen anlatıda, bölümler arasında kopukluklar bulunmakla birlikte bu kopukluklar, özellikle de köy ve şehir arasındaki iki farklı mekândan kaynaklanmaktadır. Bu kopuklukların yanı sıra metinde çoğu yerde köy ve şehirdeki olaylar, kişiler birbirleriyle bağlantı içindedirler. Bu durum da anlatıdaki kopuklukları

¹ Hasan Ali Toptaş, *Gölgesizler*, Can Yayınları, İstanbul 1995

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

ortadan kaldırmaya yardımcı olmaktadır.”² Zaman, mekân, anlatıcı, kurgu öğelerinin iç içe geçtiği ancak bütünlüğünü kaybetmeyen, karmaşıklığına rağmen tek anlatı olarak düşünülebilecek bir yapıttır. “... Hasan Ali Toptaş'ın, avangardist biçim öğeleriyle yapılandırılmış romanları çoğulcu estetiğin yüksek edebiyat ucunda yer alırlar. Postmodernist biçim özellikleriyle dokunmuş bu metinler, modernist bir filtreden geçirilmiş soyut birer sanat ürünüdürler. Tümüyü postmodernist tekniklerle oluşturulmuş olmalarına karşılık içlerinde popülist/trivial eğilimlerin yer almadığı metinlerdir bunlar. Postmodernist kokteyl'de elitist/biçimci öge en yüksek dozda kullanılır Toptaş'ın romanlarında.”³ Hasan Ali Toptaş'ın anlatılarında biçim ve kurgu her zaman önemsendir. Bu birlikteliğin önemini her fırsatta dile getiren Toptaş'ın *Gölgesizler* romanında biçimin postmodernist üslubun modernist bir tavırla ortaya konulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir köy hayatı içinde kurgulanan anlatının girift bir biçimde yer alan bütün öykülerinde kurmaca dünyasının önemsendiği görülebilir. Zira bu öyküler arasındaki geçişler berber dükkânında öyküleri kurgulayan yazarın dünyasına uğrayarak sağlanır. Berberin, postacının ve diğer karakterlerin dükkâna uğradıktan sonra köydeki yaşama dâhil olmaları, dükkândaki resim ve fotoğrafların köydeki mekânlar haline dönüşmeleri bütün bunları dükkânda görüp köye yerleştiren yazarın, hayalinde gerçekleşmesi romanın üstkurmaca yapısının hâkim olduğu postmodernist bir kurgu zemininde yazıldığını gösterir. Toptaş'ın *Gölgesizler* romanındaki bu karmaşık ve çoğulcu yapı diğer metinlerinde de hâkim unsurdur. Uykuların Doğusu romanı hakkında Ebru Kavas'ın yaptığı tespit düşüncemizi destekler: “Hasan Ali Toptaş'ın Uykuların Doğusu (UD) romanı, geleneksel boyutların dışına çıkan, karmaşık dokulu, *simülasyon* (Ecevit 2004:65) diye adlandırılan yeni bir gerçeklik anlayışı çizgisinde ele alınmış, kendi gerçekliğinin içinde varoluşunu yaşayan bir anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır.”⁴

Karakterler

Romandaki karakterlerin anlatıdaki yer değiştirme biçimi de postmodern bir kurgunun ürünüdür. “Postmodern anlatıda şahıs kadrosu genelde zihni fonksiyonlarını tam olarak yerine getiremeyen, sağlığı bozulmuş, bir o kadar da toplumdan uzaklaşmış ve sıradan kişilerden oluşmaktadır. Aidiyet probleminin ve kişinin varlık sorunsalının işlendiği *Gölgesizler*, postmodern anlatı örnekleri arasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle de şahıs kadrosunda postmodern öğelerin belirgin ve çoğunlukta olması, metindeki belirsizliği ve çoğulcu bakış açısını ortaya koyar. Kahramanlarının kılıktan kılığa girdiği ve dönüşüm içinde olduğu *Gölgesizler*’de berber gibi kendi varlığından şüphe eden anlatı kişileri bulunmaktadır. Köye gelen berberin kim olduğu ve nereden geldiği bilinmemekle birlikte aslında berber de kim olduğunu bilmez ve sürekli bu durumu sorgular: “Bütün bunların hiçbirini bilmiyordu. Belki de, hala bir şehirde yaşıyordu. Dükkânındaydı şimdi; sabun ve krem kokularına sırtını dönmüş, camdan, dışarıdaki caddeye bakıyordu. Ya da, koltukta oturan keçi sakallının bile göremediği uzak uzaklara...” (s. 12)⁵ Karakterlerin postmodern biçimde anlatıda bulunma hali onların varoluşunu sorgularken modernist duruşa geçmesine engel değildir. Toptaş'ın metnini zengin kılan ve yalnızca kurgu merkezli bir anlatı olmaktan kurtaran yanı da budur. Cennet'in oğlu, muhtar, berber ve pek çok karakter şehirde ve taşrada varoluşunu sorgularken içine düştükleri çıkmazdan kurtulamazlar. Anlatıya postmodern bir efektle giren karakterler anlatı boyunca kendi iç dünyalarında, yaşamı, yaşadıkları yeri, varoluşlarını sorgulayan birer birey haline dönüşürler.

² Gaye Belkız YETER, *Hasan Ali Toptaş'ın “Gölgesizler” Adlı Anlatısında Postmodern Öğeler* Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p.1869-1892

³ Yıldız Ecevit, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.169

⁴ Ebru Kavas, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/3 Spring 2009, s.1394

⁵ Hasan Ali Toptaş, *Gölgesizler*, Can Yayınları, İstanbul 1995, s. 12

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

Anlatım Biçimi Ve Sorgulamalar

Romanın karakterlerinin iç konuşmaları ve anlatılış biçimlerine bakıldığı zaman yazarın modernist tavrı net olarak görülebilir. Yazara göre köy nasıl bir hayal, yani bir kurgu ürünüyse, köyde yaşayan insanlar da bir hayalden ibarettir. Rüyada gibi birdenbire ortaya çıkarlar ve kaybolurlar. Köye gelip giden çerçi, kalaycı, haberci ve boyacı vb. karakterler hayalet gibi değirmenin ötesinden köye girip çıkarlar fakat kimse onların gelişini, amaçlarını ve varoluşlarını sorgulamaz. Kurgunun sonunda bütün olayların anlatıcının günlük hayattaki düşüncelerinin bir yansıması ya da hayali olduğu anlaşılır. Yazar-berber ikilisinin çift kişilikli yapısı kendini diğer karakterlerde de gösterir. Örneğin Bekçi, Muhtar'ın ve Güvercin'in yokluğu arasında bir boşluğa düştüğünde berbere gitmek gitmemek arasında kalır ve bu durum anlatıda vücudun (ruhun) bölünmesi ve birbiriyle bakışması/anlaşması biçiminde hissettirilir. Yazar dünyayı bir sahneye benzetir, sırası gelen karakter oyununu oynar ve kendini unutturmadan sahneden ayrılır. İlginç olan bu oyunda oyuncu ne kendisidir ne de oynadığı roldeki insandır. Romanda da karakterler sürekli içlerindeki başka insanlardan söz ederler. Yunus Emre'nin "Bir ben vardır benden içre" sözünü anımsatırcasına ikinci benden söz ederler. Muhtar'ın kaybolmadan önce çoğalması, Bekçi'nin birden fazla yerde görülmesi insanın içinde taşıdığı ruhları anlatır. Yazara göre insanın varlığı yalnızca bir hayaldir, gölgesi olmayan hayaller ya da varlığı olmayan gölgelerdir. Zaman zaman başka evrenlerin olduğunu, insanların benzerlerinin bu evrende bulunduğunu da düşündürür kişilerine yazar.

Romanda yazarın yaratma sürecine paralel biçimde insanın varoluşu sorgulanırken her şey gerçeklerden uzak gibi görünür. Köy, insanlar, insan ilişkileri gerçeklikten soyutlanmış gibidir. Bu dünyaya ait gerçekliğe Hz. Ali resminde ve Atatürk fotoğrafında rastlanır. İmam'ın ezanına karşılık vermeyen köye camii de yapılmıştır, imam da gönderilmiştir. Atatürk fotoğrafıyla Muhtar'ın resmi görevi belirlenirken bir devlet profili de çıkarılır. Bu devlet uzakta, köyü unutmuş, yargılayan, yeri geldiğinde kaybeden, kaybettiğini bulamayan bir devlettir. Romanın yazılışı ne kadar kurgu, insanın varlığı ne kadar tartışmalı ise, devlet ancak o kadar gerçektir.

Mekân Kurgusu

Öykülerin geçtiği ana mekân ve çevresinin kurgulanış biçiminde de kurmaca oyununun izlerini görmek mümkündür. Anlatıdaki mekân betimlemeleri yer yer gerçeklik kavramından soyutlanmıştır, zira romandaki hiçbir köyün, şehrin, caddenin, sokağın, ya da dükkânın ismi yoktur. Anlatının bu belirsiz ve karmaşık altyapısının üzerine göndermeleri ve sorgulamaları olan bir üst metnin kurulduğu görülür. Romanda yer yer yazarla belirli karakterler özdeşleşerek yazarın romanı yazma serüveni anlatılır; yanı sıra diyaloglarla ve betimlemelerle varoluş biçimleri sorgulanır.

Roman Türkiye'de nerede olduğu belli olmayan bir köyde geçer. Bir köyde olması gereken her şey vardır, burada: Bir muhtarlık binası, bir değirmen, evler, bir kahve, hatta köy meydanı ve meydana bir ağaç. İç anlatının mekânı olan bu parçacıklarla karlılaşan okur mekânın bir köy olduğundan emin olur, fakat daha fazlasını düşünemez. Çünkü daha fazlasını düşünmek için başka ipucu yoktur yanı sıra romandaki mekân ve kurgu geçişleri mekân ayrıntısını düşünmeye fırsat tanımaz. İç anlatıdaki olaylar (köyde yaşananlar) muhtara bir sabah Reşit'in kızı Güvercin'in kaybolduğunu söylemesiyle başlar. Bu kayboluş köydeki yaşamın da geriye dönüşlerle kırılmalara uğrayacağına dair ilk işarettir. Zira muhtar, görevinin ilk yıllarında köyün berberi Cıngıl Nuri'nin bir gün karısını ve evini terk ederek kayboluşunu hatırlar. Nuri kaybolduktan birkaç yıl sonra uğradığı berber dükkanından köye dönmüştür. Nuri'nin kaybolduğu yıllarda bu arada önce muhtar, sonra ailesi ve yakınları ilçeye giderek onu aramışlar, fakat bulamamışlardır. Güvercin'in kayboluşundan şiirler yazan ve içe kapanık bir genç olan Cennet'in oğlu sorumlu tutulur. Bu sorumluluk onun köydeki yaşamını zora sokar. Muhtar ve köy bekçisinin kendisine uyguladığı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/6 Spring 2014

şiddete dayanamaz, delirir. Güvercin'in amcası Rıza kızın imamın yapacağı bir büyüyle bulunacağını düşünür fakat kardeşi Reşit'i bunun işe yarayacağına ikna etmek için oğlu Ramazan ile bir oyun kurgular. Ramazan'a hangi kızıdan olduğu belirsiz bir tutam saç verir ve Ramazan'ı imamı, saçın sahibini kendine âşık etmesi için iknaya gönderir. Bir atın yelesine ait olan saçlardan yapılan büyü tutar ve Ramazan, Reşit'in atının ayakları altında ezilerek can verir. Muhtarın ilçeye gidip geri gelmeyişiinden birkaç ay sonra Cennet'in oğlu sırtında Güvercin'le beliriverir ve Cennet'in oğlunu öfkeli köylünün elinden kurtarmak bekçiye düşer. Güvercin hamiledir, fakat kimden hamile olduğunu kimseye söylemediği için Reşit tarafından ahıra kilitlenir. Köylüler Ramazan'ı öldüren atı öldürmeye çıkmışken Cennet'in oğlunun Güvercin'i bulduğu yerde bir ayıyla karşılaşır ve Nuri'nin yerine gelmiş olan berber ayıyı tek kurşunda öldürür. Köye döndüklerinde Güvercin'in doğurduğu haberi alınır, kilitli kapı açılır ve kadınların hayretle dolu çığlıkları ile iç anlatıdaki olaylar sona erer.

Anlatıcı

Bu kurgu oyunun ikinci sahnesinde kendisinin de dahil olduğu ve birinci tekil şahıs dilini kullanan anlatıcı, kentte bir berber dükkânında oturmakta ve sırasını beklemektedir. Önce köyden kaçmış olan Cıngıl Nuri belirir. Ardından berber çırağını jilet almaya yollar fakat çırak gelmeyince berber onu aramaya gider ve tahmin edilebileceği gibi o da geri gelmez. Anlatıcı ise dükkânda uyuklayan ve yüzü köpüklü bir müşteriyle yalnız başına kalır. Müşteri uyandığında ise onun berber olduğunu iddia eder ve gitmesi gereken yere geç kaldığını söyleyerek köye Nuri'nin ailesinin telgraflarını getiren motosikletine binerek uzaklaşır. Buradan anlaşılacağı gibi romancı, kendini kurgunun içinde konumlandırarak romanı yazma serüvenini anlatmaktadır. Berber aslında romancıdır, bunun en belirgin kanıtı ise “cellat gözlü” berberin zaman geldiğinde istediğinin canını –örneğin ayınkini- almasıdır. Bir diğeri romancının berber dükkânında otururken yukarıdaki güvercin resmini berberin mi yaptığını sorduğunda “Bunu daha önce de sormuştun” yanıtını almasıdır. Çünkü romancı kafasındaki kurguyu hayata geçirdiğinde onu bir daha yaşamış olur ve aynı soruyu kendisine ikinci defa sorar. Berber köye geldiğinde ise bütün dedikoduyu ve rivayetleri kimse duymadan duyar, her şeyden haberdardır.

Sonuç

Bu inceleme yazısı “Gölgesizler” romanının tam bir çözümü olarak kabul edilmemelidir. Kitabın her sayfasında, çoğu nereden geldiği hâlâ belirlenememiş olan birçok imge ve metafor bulunmaktadır, kurgunun soyutluğuyla yoğun bir dil kullanımı bu işi daha zor kılmaktadır. Hatta anlatıdaki benzetmeler ve betimlemeler bir bütün olarak ele alındığında kullanılan dilin yeni olduğu söylenebilir. Dolayısıyla romanın kurgusu gibi dilinin de avangart (öncü) rolü oynadığı söylenilebilir. Romandaki dil kullanımı ayrı bir çalışmanın konusu olmalıdır. Bütün bu çoklu okuma biçimleri, anlatıdaki komplike yapı, şiirsel dil *Gölgesizler* romanını döngüsel yapıya sahip bir anlatıya dönüştürür. Bu döngüsellik metnin her okunduğunda yeniden yorumlamaya uygun açık bir yapıya dönüşmesini de sağlar: “Toptaş, Türkçeyi kullanma gücü ve romanlarındaki şiirselliğin yanı sıra, sıra dışı kurguların yazarıdır. Kurmacanın olanaklarını sürekli genişletme gayretinde olan yazar, her romanı ile farklı bir kurgu tekniği yaratmaktadır. Ancak şu da var ki, Toptaş'ın roman kurgularının ortak bir özelliği de vardır: Döngüsel yapı. Bu yapı, Toptaş'ın romanlarını çok yönlü okumalara açarak onları, okurun edimleri aracılığıyla kendi varoluşunu olanaklı kılan yapıtlar olmasını sağlamaktadır. Umberto Eco, James Joyce'un *Finnegans Wake*'i için, bu romanın “bitip-tamamlanmış” olduğunu ama aynı zamanda “sınırsız bir evren” içerdiğini söylemektedir (*Açık Yapıt* 20). Bu, Toptaş romanları için de geçerlidir.”⁶

⁶ Oktay Yivli, *Hasan Ali Toptaş'ın Kayıp Hayaller Kitabı'nda Büyülü Gerçekçilik*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8 Summer 2013, p. 1541-1549

Döngüsellığı, kurgulanışı, dil kullanımındaki şiirselliğı, mekan kullanımı ve mekan geçişleri, sorgulamaları, iç içe geçmiş bir bütün oluşturan parçalı yapısıyla *Gölgesizler*, son dönem Türk romanında önemli bir hamle olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

- DİRİCAN; Mazlum, Hasan Ali Toptaş ile Söyleşi, Yom Sanat, Mayıs Haziran 2013 Sayı: 12, s.64-68
- ECEVİT, Yıldız, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001
- ECO, Umberto, *Açık Yapıt*, Can Yayınları , İstanbul 2000
- ERBAŞ, Şükrü, *Gölgesizler*, Varlık Kitap Eki, Aralık 1995, Sayı: 43, s. 6
- GÜRBİLEK, Nudan, *Kör Ayna Kayıp Şark Edebiyat ve Endişe*, Metis Yayınları, İstanbul 2004
- KAVAS Ebru, “Hasan Ali Toptaş’ın Uykuların Doğusu Romanının Çok Katmanlı Yapısına Betimsel Bir Bakış” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/3 Spring 2009
- LUCY, Niall, (Çev:Aslıhan Aksoy), *Postmodern Edebiyat Kuramı*, Ayrintı Yayınları, İstanbul 2003
- SAĞLIK, Şaban, *Ölü Zaman Gezinleri*, Yom Sanat, Mayıs Haziran 2013 Sayı: 12, s.70-75
- TOPTAŞ, Hasan Ali, *Gölgesizler*, Can Yayınları, İstanbul 1995
- TÜRKER, Elif *Hasan Ali Toptaş Romanlarında “Belirsizliğin Bilgeliği” Bir Okuma Önerisi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü 2009
- TÜRKEŞ, A. Ömer, *Orada Bir Taşra Var Uzakta*, Yom Sanat, Mayıs Haziran 2013 Sayı: 12, s.64-96
- YETER, *Gaye Belkız*, Hasan Ali Toptaş’ın “Gölgesizler” Adlı Anlatısında Postmodern Ögeler *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011, p.1869-1892
- YİVLİ, Oktay, “Hasan Ali Toptaş’ın Kayıp Hayaller Kitabı’nda Büyülü Gerçekçilik”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/8 Summer 2013, p. 1541-1549